

FACULTY OF ARTS, FINE ARTS
AND PERFORMING ARTS

No.

बी. ए. (संगीत - नृत्य - नाट्य)

गुरुकुल पद्धती

श्रेयांक आणि सत्र पद्धती

(सुधारित अभ्यासक्रम : जून २००७ पासून)

Bachelor of Arts (Music-Dance-Theatre) (Gurukul Pattern)

Credit and Semester System (as per Circular No. 196/2001, dt. 26/7/2001)

Total Credits for B.A. I, II, III : 90 (Theory 48, Practical 42)

(Theory 3 Credits per course)

(Revised Course : June 2007)

पुणे विद्यापीठ

पुणे-४११००७.

Price : Rs.

बी.ए. भाग १ (संगीत-नृत्य-नाट्य) - ३० श्रेयांक

विषयसंकेत १०१ : इंग्रजी

Commercial

सत्र १

श्रेयांक ३

1. Introduction to the phonetic alphabet. How to read a dictionary?
2. Detailed study of a text related to theatre with emphasis on theatre-related vocabulary.
(Text : *Travelling actors* from Shakespearewallah : G. Kendall.)
3. Writing : (a) Review/critical appreciation of a piece related to music (essay / tape / recording)
(Text : Recordings / Commercial / Live concerts : 4 cassettes)
4. Writing/Reading : Essay type answers. Biography of a dancer : with emphasis on dance-related vocabulary.
(Texts : Two short biographies of dancers from *Lives of Nineteenth Century Artistes*)
5. Grammar : To be incorporated in the above components and supplementary special sessions on grammar :
 - 1) Tense,
 - 2) Nouns / Adjectives / Adverbs,
 - 3) Prepositions - Conjunctions,
 - 4) Clauses,
 - 5) Phrases - Idioms (Translation)

Reference Books :

1. *Contemporary English Grammar* : Structures and Composition - David Green, Pub. by Macmillan.
2. *English Grammar* - M. A. Pink & S. E. Thomas, Published by S. Chand & Co.
3. *A Remedial English Grammar* - F. T. Wood.
4. *A Dictionary of Synonyms and Antonyms* - Laurence Urdang.

विषयसंकेत १०२ : भारतीय प्रयोगकलांचा परिचय :
संगीत, नृत्य, नाट्य

सत्र १

श्रेयांक ३

संगीत :

१. स्वर : संगीत म्हणजे काय? शुद्ध स्वर, कोमल स्वर, तीव्र स्वर, मंद्र/मध्य/तार सप्तक
२. लय : लय म्हणजे काय? लयीचे प्रकार : विलंबित/मध्य/द्रुत
३. ताल : ताल म्हणजे काय? परिभाषा, एका तालाची माहिती - त्रिताल मात्रा, सम, काल, खंड, आवर्तन, ठेका
४. राग : राग म्हणजे काय? रागाचे नियम, राग यमन यांची माहिती.
५. उपशास्त्रीय संगीतप्रकारांची माहिती (तुमरी), नांदी, नाट्यसंगीत.

नृत्य :

१. नृत्त, नृत्य व नाट्य यांमधील भेद.
२. तांडव व लास्य यांच्या व्याख्या - त्यांतील साम्य व भेद.
३. अभिनय : ४ प्रकार - आंगिक, वाचिक, आहार्य, सात्त्विक.
४. संयुक्त व असंयुक्त हस्तांचा प्राथमिक परिचय (अभिनयदर्पणानुसार).
५. शास्त्रीय नृत्य/लोकनृत्य/आधुनिक नृत्य या प्रकारांची प्राथमिक माहिती देताना त्यांमधील नाट्यांचे विवेचन करावे.
६. शास्त्रीय नृत्यातील नाट्यतत्त्व.

नाट्य :

१. नाटक आणि रंगभूमी - संकल्पना
स्थलकालसापेक्ष, समूहासाठी सादर केलेली संयुक्त प्रयोगकला.
२. नाट्यघटक - नेपथ्य, प्रकाश, रंगभूषा, वेशभूषा, संगीत, नृत्य. इ.
३. उत्स्फूर्तता नाट्याविष्कार - लिखित संहिता
लोकपरंपरा - अभिजात नाटके
हॅपनिंग्ज - आधुनिक नाटके
४. नटासाठी आवश्यक गुण :
अ) शरीर आणि आवाज, आ) मन आणि मेंदू
५. नाटककार आणि लिखित संहिता

६. दिग्दर्शक : का आणि काय करतो?
७. संहिता ते प्रयोग : प्रक्रिया
८. आशय आणि अभिव्यक्ती
९. भारतीय नाटक

संदर्भ ग्रंथ :

संगीत :

१. संगीतशास्त्र परिचय - गोडसे
२. संगीतशास्त्र - राजोपाध्ये
३. संगीतविशारद - हाथरस प्रकाशन

नृत्य :

४. कथक नृत्य शिक्षा (भाग १ व २) - गुरु दधिच
५. Kathak - Sunil Kothari
६. प्रतिमा रूप रंग - के. नारायण काले, नूतन प्रकाशन

नाटक :

७. Theatre - an introduction - Oscar Brockett
८. नाट्यनिर्मिती - य. दि. केळकर
९. नाट्यविमर्श - के. नारायण काले

**विषयसंकेत १०४ : संगीत : संगीतातील संकल्पना आणि
संगीताची लेखनपद्धती ***

सत्र १

श्रेयांक ३

स्वरसंगीत :

१. ताल : तालाची परिभाषा, ताल व ठेका यांतील साम्य व भेद, तालपद्धती व नियम टाळी, खाली, सम, विभाग/खण्ड यांचा प्राथमिक अभ्यास, पेशकार व कायदा यांची माहिती सांगणे. (तबलावादकाने सुद्धा शिकवावे - ७ ते १० तास)
२. राग : राग संकल्पनेचे स्पष्टीकरण, वादी, संवादी, अनुवादी, विवादी, पकड, जाति, समय, रागांचे प्रकार - शुद्ध, मिश्र, संकीर्ण छायालग, पूर्वांगप्रधान-उत्तरांगप्रधान राग, संधिप्रकाश राग.
३. संगीतातील बंदिश : बंदिशीचे शास्त्रीय संगीतातील स्थान, बंदिशीची व्याख्या, बंदिश अथवा चीज.
४. वाद्ये : भारतीय संगीतातील घन, तत, वितत, सुषीर, अवनद्ध वाद्ये यांचा परिचय.
५. भातखण्डे व पलुस्कर स्वरलिपी व पाश्चात्य (स्टाफ नोटेशन) पद्धतीचा अभ्यास.
६. बंदिशीचे स्वरलेखन करण्याची क्षमता अथवा तालावर्तनातील आलाप/ताना यांचे स्वरलेखन करणे.
७. रागातील आलाप/ताना यांचे स्वरलेखन करणे. त्रिताल व झपताल या तालांमधील छोटे-छोटे तुकडे एकपटीत आणि दुपटीत लिहिणे (भातखण्डे पद्धतीने).
८. उत्तर भारतीय आणि कर्नाटक संगीताचा परिचय, साम्य-भेद (त्यागराज, पुरंधरदास, श्यामाशास्त्री दिक्षितार, मुथ्युस्वामी, व्यंकटमखी)

तालसंगीत : (फक्त तबला हा प्रमुख विषय घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी)

क्र. १ ते ४ - वरीलप्रमाणे.

५. भातखण्डे व पलुस्कर ताललिपीपद्धतीचा अभ्यास.
६. ताल, ठेका, पेशकार, कायदा, चलन, रौ(स्व), गत, तुकडा, परण, आमद, फरद, उठान, मोहरा, मुखडा इ. संकल्पनांच्या व्याख्या आणि वर्णन.
७. भातखण्डे/पलुस्कर पद्धतीप्रमाणे वरील क्र.६ च्या रचना लिहिता येणे.
८. तालाची सव्या पट, दीड पट, पावणेदोनपट संकल्पना लिहिता येणे.

९. तबलावादनातील बाज(शैली) आणि त्यानुसार विविध अक्षरांचा निकास.

संदर्भ ग्रंथ :

१. बालसंगीत परिचय - हरिश्चंद्र श्रीवास्तव
२. बालसंगीतशिक्षा (भाग १, २ व ३) - विश्वंभरनाथ भट्ट
३. संगीत अभ्यास अंक - लक्ष्मीनारायण गर्ग
४. हिंदुस्थानी संगीतपद्धती - क्रमिक पुस्तकमालिका - विष्णू नारायण भातखण्डे
५. बालसंगीत अंक - लक्ष्मीनारायण गर्ग
६. संगीतशास्त्र - जगदीश सहाय कुलश्रेष्ठ
७. तालप्रकाश - भगवत शरण शर्मा
८. तालमार्तण्ड - सत्यनारायण वसिष्ठ
९. कायदा और पेशकार : प्राचीन तालो में आधुनिक कायदे और पेशकार - सत्यनारायण वसिष्ठ
१०. संगीतशास्त्र परिचय - मधुकर गोडसे
११. - डॉ. आबान मिस्त्री (हिंदी)
१२. तबला - पं. अरविंद मुळगांवकर (२री आवृत्ती)
१३. - डॉ. सुभद्रा चौधरी (हिंदी, इंग्रजी आवृत्ती)
१४. तबलावादन - कला व शास्त्र - पं. सुधीर माईणकर
१५. - श्री. आमोद दंडगे
१६. भाग १ ते ४ - डॉ. बी. आर. देवधर
१७. संगीत विशारद -

* वैकल्पिक

विषयसंकेत १०४ : नृत्य : नृत्य लेखनपद्धती
(कथक आणि भरतनाट्यम्) *

सत्र १

श्रेयांक ३

कथक :

अ) भातखण्डे व पलुस्कर ताललेखनपद्धतीचा परिचय.

आ) वरील दोन्ही पद्धतीनुसार त्रिताल, झपताल, व दादरा या तालांची एकपट, दुप्पट, तिप्पट व चौपट लिहिणे.

इ) प्रात्यक्षिकात असलेल्या सर्व रचनांवरीलपैकी कोणत्याही एका लेखनपद्धतीत लिहिणे.

भरतनाट्यम् :

नृत्याची स्वर, ताल, लेखन व वाचनपद्धती-(नृत्य)-नृत्याच्या बोलांचे व स्वरांचे ताल व स्वरलिपीमध्ये लेखन, नृत्याच्या अंग-संचलनाचे शैलीमध्ये अथवा रेखाटनांमध्ये लेखन, उत्तर व दक्षिण भारतीय तालपद्धतीचा तौलनिक अभ्यास.

संदर्भ ग्रंथ :

तज्ज्ञांनी तयार केलेली टिपणे.

* वैकल्पिक

विषयसंकेत १०४ : नाट्य : नाट्यप्रकार व मंचनपद्धती - १ *

सत्र १

श्रेयांक ३

१. अ) शोकात्मिका : वेणीसंहार, इडिपस, सिकंदर
सुखात्मिका : तुझे आहे तुजपाशी, लायसिस ट्राटा, Comedy of Errors
प्रहसन (फार्स) : झोपी गेलेला जागा झाला, भगवदशुकीयम्, Bedlam, Farce
अतिनाट्य (मलोड्रामा) : वाहतो ही दुर्वाची जुडी, झोपी गेलेला जागा
- आ) ग्रीक आणि संस्कृत रंगभूमीवरील मंचनपद्धतीची ओळख.

संदर्भ ग्रंथ :

वरील उल्लेख केलेल्या नाट्यसंहिता.

१. संस्कृत नाट्यसृष्टी - गो. के. भट
२. संस्कृत नाटके आणि नाटककार - गो. के. भट
३. History of Theatre - Fletcher
४. History of Theatre - Oscar Brockett
५. The Theatric Universe - Pramod Kale
६. नाट्यमंडप - रघुनाथ कुलकर्णी

१०

- कृ. रा. रा. रा.

* वैकल्पिक

**विषयसंकेत २०१ : भारतीय प्रयोगकलांचा इतिहास :
संगीत, नृत्य, नाट्य**

सत्र २

श्रेयांक ३

संगीत :

१. अतिप्राचीन काळ (वैदिक काळ) - सामगायन
(२००० इ.स.पूर्व ते १००० इ.स.पूर्व)
२. प्राचीन काळ - (१००० इ.स.पूर्व ते ८०० इ.स.पर्यंत) - प्रबंध
३. मध्य काळ (यावनी काळ) - (८०० इ.स. ते १८०० इ.स.) - ध्रुपद
४. आधुनिक काळ - (१९०० इ.स.पासून वर्तमानकाळापर्यंत) - ख्याल

संदर्भ ग्रंथ :

१. भारतीय संगीत का इतिहास - भगवतशरण शर्मा
२. *A History of Indian Music* - Swami Prajnananda

नृत्य :

१. प्रागैतिहासिक काळ
 २. ऐतिहासिक काळ
 ३. मध्य काळ
 ४. स्वातंत्र्यपूर्व व स्वातंत्र्योत्तर काळ
- चित्र, शिल्प आणि साहित्य यांमध्ये आढळणारे नृत्याचे वरील सर्व काळांतील पुरावे.

संदर्भ ग्रंथ :

भारतीय नाट्य परंपरा और अभिनयदर्पण - वाचस्पति गैरोला
तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

नाट्य :

१. अभिजात परंपरा : संस्कृत नाटके व नाटककार
भास - स्वप्नवासवदत्ता
भवभूती - उत्तररामचरित
शूद्रक - मृच्छकटिकम्
कालिदास - अभिज्ञान शाकुंतल

विशाखादत्त - मुद्राराक्षसम्

(भरतमुनी सर्वरसप्रधान आशय/नाट्यधर्मी मंचन)

२. लोकपरंपरा

विधिनाट्ये : मेळे, लळित, भारुड, तमाशा. लोकनाट्ये : दशावतार
(मौखिक, देशी, धर्मसंबद्ध, ऐहिक)

३. अब्बल इंग्रजी कालखंड :

भावे, फुले, किलोस्कर, देवल, खाडिलकर, गडकरी, कोल्हटकर, दिवाकर.
(संगीत नाटक, बांधीव नाटक, बुकीश नाटक, प्रोज नाटक)

संदर्भ ग्रंथ :

१. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (खंड ४) - संपादक अ. ना. देशपांडे
२. मराठी रंगभूमी : उद्गम आणि विकास - कॅ. मा. कृ. शिंदे
३. संस्कृत नाट्यसृष्टी - गो. के. भट
४. लोकरंगभूमी - प्रभाकर मांडे.

विषयसंकेत २०२ : प्रयोगकलांसाठी स्वास्थ्यसाधना

सत्र २

श्रेयांक ३

- I. Nutrition :
- 1) Classification of nutrients :
 - (a) Carbohydrates
 - (b) Fat
 - (c) Proteins
 - (d) Water
 - (e) Minerals
 - (f) Vitamins - ADEK
B1,B6,B12
C
 - 2) Chart shown
Class of food - Elements - Source Uses.
 - 3) Functional classification :
 - (1) Heal and energy-yielding food
 - (2) Body building
 - (3) Protective foods.
 - 4) Diseases produced by deficiency.
 - 5) Food stuffs : (I) Vegetable foods :
 - (1) Cereals
 - (2) Pulses
 - (3) Root and tubers
 - (4) Green vegetables
 - (5) Fruits
 - (6) Nuts
 - (7) Fung.Food value of each one.
(II) Animal foods and food value.
 - 6) Diets and deficiency diseases :
 - Caloric values Def. caloric of nutrients
 - Energy requirement of the body
Age
Sex
Climate
Types of work
Pregnancy, lactation
Exercises
Stress and practice.
 - Balanced diet.

	- Method of preparation.
	- Division of food in breakfast.
	- Lunch and dinner.
	- What to eat before performance ?
II. Bones & Joints	- Total No. of bones.
	- Part of a bones.
	- Uses of bones.
	- Types of bones.
	- Types of joints.
	- Care of bone and joints.
	Diet exercises Special for a performance.
III. Muscular system	- Classification of muscles
	- Striated - voluntary
	- Non-striated
	- Structure of Uses
	- Exercises - Tone, power, co-ordination, movement, elasticity
	- Daily Schedule of exercises
	- Care of muscles. Facial massage importance of and war down Body language and looking good
	- Posture
	Endocrinal system : Relation performance, for performance period etc. Ways to cope it. etc.
IV. Care of skin	- Cleanliness
	- Soap and Water
	- Rubbing again and again
	- Luster and maintenance
	- Effect of fat, vitamin, water, minerals
	- Wrinkles and pimples
	- Effect of food
	- Fairness and relation to sunlight
	- What clothes to be used ?
	- Dry skin
	- Oil massage in.
V. Care of nails, hair, teeth.	
VI. Anatomy, physiology of eye ball	- figure
	care of eye ball
	exercise for eye ball.

VII. Anatomy, physiology of ear - figure
care of ear
better use of ear for all the pitches.

VIII. Anatomy, physiology of larynx - voice clinic - applied physiology.

IX. Respiratory system - V.C., T.V., expansion, care, exercises.

X. Blood - circulation
116%- anaemia effects, how to avoid, foods to eat
WBCs
platelets
clotting
Physiology of Fatigue.

XI. Ageing-effects and its use in acting.

संदर्भ ग्रंथ :

मराठी भाषेत उपलब्ध नसल्यामुळे पुढील पुस्तकांच्या द्वारे, प्रयोगजीवी वैद्यकशास्त्रातील तज्ज्ञांनी केलेल्या टिपणांद्वारे तसेच संगणक (CD Rom) इस्पितळांना भेटी यांद्वारे हा विषय शिकवला जाईल.

1. *Anatomy* - Grey
2. *Physiology* - Harper

विषयसंकेत २०४ : भाषा संयुक्त : मराठी, हिंदी, कलोपयोगी संस्कृत

सत्र २

श्रेयांक ३

१. मराठी

- अ) उच्चारशास्त्राच्या अंगाने कण्ठ्य, दन्त्य, तालव्य, ओष्ठ्य व मूर्धन्य यांविषयी माहिती देणे. मराठीची स्वामीव्यवस्था.
- आ) शुद्धलेखनाचे प्राथमिक नियम सांगणे. विरामचिन्हे.
- इ) प्रमाणभाषा व बोली. बोली निर्माण कशा होतात ? बोली भेद, प्रमाणभाषा. बोली व प्रमाणभाषा यांचे परस्परसंबंध.
- ई) परिभाषा म्हणजे काय? परिभाषेचा वापर. परिभाषा/संज्ञा या संकल्पना समजवाव्यात.

२. हिंदी

नृत्य / संगीतकारांची चरित्रे, बंदिशीतील भाषा, बोलींचे विशेष, इत्यादींची प्राथमिक माहिती देणारे उतारे प्रमाणग्रंथांतून निवडावेत.

३. कलोपयोगी संस्कृत

- अ) संस्कृत साहित्याचा इतिहास (स्थूल प्राथमिक परिचय) : वैदिक वाङ्मय, पुराणे, महाभारत, रामायण.
- आ) अभिजात वाङ्मयप्रकारांचा परिचय (नाटक, काव्य, कथा, चम्पू इ.).
- इ) काही श्लोकांचे पाठांतर.
- ई) संधी आणि समास परिचय.
- उ) ध्रुपद, वंदना, नांदी (प्रत्येकी १).

संदर्भ ग्रंथ :

- १) वर्णनात्मक भाषाविज्ञान - संपादक कल्याण काळे, सोमण
- २) वैखरी - अशोक केळकर
- ३) शुद्धलेखन-विवेक - द. ना. गोखले, सोऽहम् प्रकाशन, पुणे, १९९३.
- ४) मराठी शब्दलेखन कोश - यास्मिन शेख, मनोविकास प्रकाशन, पुणे, २००७.
- ५) तज्ज्ञ शिक्षकांनी निवडलेले वेचे.

श्रेयांकने १२ (प्रत्येक सत्रात ६)

संगीत : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत १११ व ११२; सत्र २-विषयसंकेत २११ व २१२)

प्रथम वर्ष बी.ए. च्या विद्यार्थ्यांना उत्तर भारतीय शास्त्रीय संगीतातील पारंपरिक शास्त्रीय संकल्पनांचा प्रात्यक्षिक क्रियेत परिचय करून देण्यासाठी मूळ संकल्पना, स्वर, लय व ताल या तीन गोष्टींवर प्रामुख्याने भर देण्यात आला आहे.

ध्येय :

१. अभिजात संगीतातील स्वर, लय, ताल या तीन घटकांचा अभ्यास करणे.
२. रागातील स्वरांचे स्थान यांचा सूक्ष्म अभ्यास.
३. रागाची दशलक्षणे यांचा आधुनिक संदर्भात अभ्यास; आरोह, अवरोह, रागचलन व रागस्वरूप, वादी, संवादी, थाट यांबद्दलची माहिती एकत्रित करणे.
४. प्रथम वर्ष बी.ए.साठी नेमून दिलेल्या रागांचा विस्तृत तौलनिक अभ्यास.
५. प्रत्येक रागामध्ये आलाप, बोलतान, तान या सांगीतिक क्रियांचा उपयोग करणे.
६. मध्य लय, एकताल, झपताल यांमध्ये प्रत्येकी एकतरी बंदीश व्यवस्थित गाता येणे आवश्यक आणि कमीतकमी एक सरगम गीत व एक तराणा एका रागामध्ये गाता येणे आवश्यक.
७. किमान दहा मिनिटे एक ख्याल गाण्याची क्षमता.
८. अभ्यासक्रमात नेमलेल्यापैकी भजन/नाट्यगीत/भावगीत इ. गीतप्रकार सादर करता येणे आवश्यक.

गायन व वादन :

१. गुरुकुलपद्धतीने एका गायनशैलीची ओळख.
२. प्रथम वर्षासाठी निर्धारित पाच रागांमध्ये एक ख्याल व एक बंदीश गाता येणे आवश्यक.
३. प्रथम वर्षासाठी नेमून दिलेल्या रागांचा विस्तृत अभ्यास; रागातील स्वरांचे स्थान यांचा अभ्यास व रागांची लक्षणे यांचा आधुनिक संदर्भात अभ्यास करणे.
४. रागसंख्या - ५ राग
ख्याल व द्रुत बंदीश
१) भैरव, २) यमन, ३) भीमपलास, ४) बिहाग, ५) सारंग.
५. ताल : विलंबित एकताल/झुमरा/तिलवाडा यांपैकी कोणत्याही एका तालातील ख्यालाची बंदीश आवश्यक. द्रुत एकतालातही एक बंदीश व्यवस्थितपणे गाता येणे अपेक्षित.

६. किमान १० मिनिटे एक ख्याल मांडण्याची क्षमता.
७. त्रिताल व झपताल या दोन्ही तालांचा मात्रा, खण्ड, टाळी इ. आनुषंगिक सविस्तर अभ्यास.
८. भजन/भावगीत/नाट्यसंगीत इ. संगीत प्रकारांपैकी कोणतेही एक आवश्यक.

तालसंगीत

१. ताल : त्रिताल

अ) कायदे :

- १) तिट हा शब्दप्रयोग असलेले २ कायदे व त्याचे किमान ४ पलटे.
 - २) तिरकित हा शब्दप्रयोग असलेले २ कायदे व त्याचे किमान ४ पलटे.
 - ३) धाती हा शब्दप्रयोग असलेला १ कायदा व त्याचे किमान ४ पलटे.
- वरील सर्व रचनांच्या शेवटी तिहाईने समेवर येण्याची क्षमता.

आ) रेला :

- १) धिं (दिं) तिरकितक शब्दप्रयोग असलेला १ रेला.
 - २) धिना कितक हा शब्दप्रयोग असलेला १ रेला.
- वरील सर्व रचना ४ पलट्यांसह वाजवून शेवटी तिहाईने समेवर येण्याची क्षमता.

इ) गततुकडे इ. प्रकारांतील किमान १० प्राथमिक बंदिशी वाजविण्याची क्षमता.

२. इतर ताल

- १) रूपक झपताल आणि एकताल या तालांचे ठेके वाजविणे व गायन, वादनाबरोबर वाजविण्याची क्षमता.
- २) रूपक, झपताल आणि एकताल या ठेक्यांची एकपट आणि दुप्पट वाजविणे आणि त्यांची टाळी धरून पढन्त करणे.

३. खालील शब्दसमूहांचा रियाझ व रचनांमधून वापर

- १) तिट
- २) तिरकित
- ३) धाती
- ४) धागतीट
- ५) धिनागिन
- ६) धातिरकितक तिरकित
- ७) तिटकतगदिगनधा.

(गुणांची विभागणी परिशिष्टात दिलेली आहे.)

श्रेयांकने १२ (प्रत्येक सत्रात ६)

नृत्य : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत १११ व ११२; सत्र २-विषयसंकेत २११ व २१२)

खालील अभ्यासक्रमांपैकी प्रथम व द्वितीय सत्रांतील अभ्यासक्रमांची माहिती संबंधित गुरुंकडून विद्यार्थ्यांना प्रथम सत्राच्या सुरुवातीसच दिली जाईल.

कथक :

प्रथम सत्र :

त्रिताल या तालाचा संपूर्ण परिचय :

१. हातावर टाळी, खाली देऊन म्हणता येणे, मात्रा, खण्ड, सम, खाली टाळी. इ.
माहिती : स्थायी, दुगुण, चौगुण इ. लयींचे प्रकार
सर्व तोडे तुकडे तिहाईयाँ ताल देऊन त्याचे पढन्त करणे
२. त्रितालामध्ये मूल तत्कार (ता थै थै तत् आ थै थै तत्) दुगुण, चौगुण, पढन्त
३. तत्काराचे प्रस्तार अ) तत् तत् ता थै थै तत्, तत् तत् ता थै थै तत्, इ.
४. तत्काराचे प्रस्तार ब) दिगदिग् - दुगुण, चौगुण, क) साध्या तिहाई २, गिनती तिहाई २
५. सोपे नटवरी तुकडे ५ (नृत्याच्या भाषेतले)
६. प्राथमिक आमद १
७. प्राथमिक परण आमद १

द्वितीय सत्र :

८. परण १, चक्रदार परण १
९. गणेश परण १
१०. गतनिकास - मुरली, घुंघट, मटकी
११. गतप्रसंग - पनघट, किंवा गीत (पद)
१२. सरगम किंवा तराणा

भरतनाट्यम् :

प्रथम सत्र :

१. नमस्क्रिया. २. व्यायाम.

३. अडवू : १) तट्ट (तैयातै), २) नाट (तैयुम् तत् तत् तयुम् ताहाः), ३) मेट्ट ४) तट्ट कुदित्त मेट्ट/कुत्त (तत् तै ताहाः-त्रिपताक), ५) मकुट/तिरमाणम् (गिणतोम् आणि तरीकित्त तोम्), ६) शिखर (त तै ताहा), ७) तै तै दत्ता, ८) पक्क/विश्र (ता तै तै ता/ता तै तै तत्), ९) शरीकल/सरक/सारिका (तै कत् तै ही/तै या तै ही), १०) कुदीत्तमेट्ट (तै कत् तै ही/तै हत् तै ही), ११) पेरि (तै कत् तै ही/ता तै तै तत्), १२) तट्टमेट्ट, १३) मण्डी.

४. अलारिपु - मिश्र/खंड चापु.

५. कौत्वम्/कौतुकम् ~~विश्व~~ कीर्तनम् ~~सह~~

मौखिक : नाट्यक्रम, दिशांचा श्लोक, पात्रप्राण, हस्तमुद्रा (संयुत, असंयुत), पादभेद, हस्तप्रचार, शिरोभेद, दृष्टिभेद, ग्रीवाभेद, मण्डलभेद, थानकभेद, तिन्ही लयींत हस्तक्रियेबरोबर तिश्र, चतुश्र आणि खंड अथवा मिश्र जाती दाखविणे.

शिकविलेल्या रचनेशी निगडित कोणताही प्रश्न विचारला जाईल.

द्वितीय सत्र :

६. जतिस्वरम्.

७. नृत्त आणि अभिनय असणारी रचना.

कृति / कीर्तनाम्

मौखिक : असंयुत हस्तांचे विनियोग.

शिकविलेल्या रचनेशी निगडित कोणताही प्रश्न विचारला जाईल.

(गुणांची विभागणी परिशिष्टात दिलेली आहे.)

श्रेयांकने १२ (प्रत्येक सत्रात ६)

नाट्य : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत १११ व ११२; सत्र २-विषयसंकेत २११ व २१२)

१. आवाज जोपासना :

- १) वर्णमाला (वेगवेगळ्या प्रकारे)
- २) बाराखडी
- ३) ओम् चा व्यायाम (३ प्रकारे)
- ४) भोंगा (सा-सां-सा)
- ५) जिभेचे व्यायाम (रानडे + टर्स्स)
- ६) ओठांचे व्यायाम (प ची ओळ, फूर्स, भूर्स)
- ७) पठन
- ८) श्वसनांक (१-२-३)
- ९) लांब वाक्ये
- १०) कंठगत स्वर
- ११) सिंहमुद्रा
- १२) द्रुत वाचन

२. संगीत :

- १) तारता व्यायाम
- २) आरोह-अवरोह
- ३) आरोही-अवरोही कविता
- ४) यतिभेद
- ५) वृत्त / छंद : मालिनी, भुजंगप्रयात, शार्दूलविक्रीडित, आर्या
- ६) ताल (माहिती + बोल) : तीनताल
- ७) पढन्त : २
- ८) गीतप्रकार : नांदी, ओवी, आरती, भजन, समरगीत, भावगीत, नाट्यगीत, नवनाट्यगीत
- ९) राग यमन : आरोह-अवरोह समजावून पुढील प्रत्येकी एक शिकणे : चीज, नाट्यगीत, चित्रपटगीत

३. भाषण :

- १) माहितीपर गद्य - १
- २) वैचारिक गद्य - १
- ३) मृत्युलेख - १
- ४) कहाणी - १
- ५) मुक्तछंद - १
- ६) नाट्यछटा - २
- ७) उतारे - ५
 - ऐतिहासिक (गंभीर) - १
 - ऐतिहासिक (विनोदी) - १
 - गडकरी - १
 - पु ल / कानेटकर - १
 - आधुनिक - तें/आ/एल/गोपु - १
- ८) पराभाषिक उच्चारण : (१) हाळी, हाकारा, पुकारा, ललकारी, दवंडी,
(२) चोरून, कुजबुज, नाकातून, गळा भरून बोलणे,
(३) किंकाळी, हंबरडा, टाहो, हुंदका.

४. शरीर जोपासना :

- १) योगासने :
- २) नियमित सराव :
 - अ) दमणे (exhaust)
 - आ) आराम relaxation (toe to head)
 - इ) Music - movements.
- ३) हालचाली (movements) :
 - अ) हालचालींचे प्रकार (types of movement)
 - आ) हालचालींच्या पातळ्या (levels of movement)
 - इ) हालचालींच्या पद्धती (patterns of movement)
 - ई) हालचाल काम (business)
 - उ) हालचालींच्या रचना (designs by movement) - वस्तू/प्राणी/
भावना त्यांच्या जोड्या यांचे उत्स्फूर्तविष्कार (improvisation)
 - ऊ) Machines
 - Pattern
 - Individual / Group

४) Body Images :

a) Everyday life, television	1. Imitation.
b) Cartoons	2. Emotions.
c) Painting and sculpture	3. Character.
d) Sound (आवाज, ध्वनी, संगीत)	4. Shape & movement of body.

५) Types of walking, running, laughing, etc.

६) Patterns - (business / action) :

- Concentration
- Slow (half speed)
- Fast (double speed)
- Exaggeration
- Design

५. नृत्य :

शास्त्रीय - (भरतनाट्यम् : हस्त, चारी;) (कथक :) लोक - (कोळी, लेझीम)

सादरीकरण :

प्रथम सत्र : सादरीकरणात सहभाग

द्वितीय सत्र : सादरीकरणात सहभाग.

स्वाध्याय :

प्रथम सत्र : नोंदवही

द्वितीय सत्र : व्यक्तिरेखा अभ्यास, समांतर-प्रायोगिक नाटकाचे टिपण.

व्यावसायिक नाटकाचे टिपण, नोंदवही.

टीप : ह्याखेरीज वेळोवेळी नाट्यघटक आणि इतर विषयांवर कार्यशाळा आयोजित केल्या जातील. उदाहरणार्थ : थांगटा (युद्धकला), छाऊ (नृत्य), अभिनय (प्राथमिक कौशल्ये), नेपथ्य, प्रकाश, रंगवेशभूषा, पार्श्वसंगीत (परिचय), इत्यादी.

बी. ए. भाग १ - प्रात्यक्षिक (परिशिष्ट)**सादरीकरणाची देवाणघेवाण :**

संगीत/नृत्य/नाट्य तिन्ही प्रयोगकलांमधील अन्योन्यसंबंध लक्षात घेता, ह्यांपैकी निवडलेल्या विषयला सोडून अन्य दोनपैकी एका प्रयोगकलेवर आधारित प्राथमिक स्वरूपाचे सादरीकरण वार्षिक प्रात्यक्षिक परीक्षेचा भाग म्हणून सादर करणे.

उदा. १ : नाटकासाठी प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांनी या सादरीकरणात संगीत अथवा नृत्य अथवा दोन्हीचा प्राधान्याने वापर असणारे सादरीकरण करणे. म्हणजे, नाटकाच्या विद्यार्थ्यांनी तालवाद्य वाजवून दाखविणे/गाणे म्हणणे/नृत्यशैलीवर आधारित प्रसंग सादर करणे, इ.

संगणकाची ओळख :

संगणकाविषयी प्राथमिक माहिती.

संगणकावर आधारित प्राथमिक प्रात्यक्षिके. उदा. मजकूर लिहिणे, मजकुराची प्रत काढणे, मजकूर साठविणे, मल्टिमीडिया पाहणे, इ.

प्रात्यक्षिक गुणांची विभागणी :

(प्रथम सत्र)

सादरीकरणाची देवाणघेवाण	१५
संगणकाची ओळख	१५
अंतर्गत मूल्यमापन (गुरू)	५० (२ श्रेयांक)

(द्वितीय सत्र)

विभागप्रमुख	१०
वार्षिक परीक्षा	१८० (४ श्रेयांक)
ललित कला केंद्र	३०

प्रथम सत्र	गृहपाठ १	गुण ५
	गृहपाठ २	गुण ५
	विभागप्रमुख	गुण ५
द्वितीय सत्र	गृहपाठ १	गुण ५
	गृहपाठ २	गुण ५
	विभागप्रमुख	गुण ५

बी.ए. भाग २ (संगीत-नृत्य-नाट्य) - ३० श्रेयांक

विषयसंकेत ३०१ : भाषा संयुक्त : इंग्रजी, मराठी, हिंदी

सत्र १

श्रेयांक ३

१. इंग्रजी :

Term I :

Text : *My fair lady*

Emphasis on : 1. Reading, 2. Appreciation, 3. Criticism.

Term II :

Writing :

Essay / Review / Letter / Report

Emphasis on less art-related words/idioms/terms/concepts

Reference Books :

1. *My fair lady* - Alan J. Lerner
2. *Communication* - C. S. Rayndu, Himalaya Publishing House.
3. *Speaking English Effectively* - Mohan Krishna,
Published by MacMillan India Ltd.
4. A textbook of *English Phonetics for Indian Students*
- T. Balasubramanian.

२. मराठी :

अ. गद्य-पद्य वेचे

- १) संगीत, नृत्य, नाट्य विषयक ग्रंथांतून समीक्षा, तत्त्वचर्चा, आत्मपर, व्यक्तिचित्रण, चरित्र अशा विविध पद्धतींचे लेखन - निवडक उतारे.
 - २) संगीत, नृत्य, नाट्य या विषयांशी संबंधित प्रत्येकी दोन-दोन (किमान) वेचे. या विषयांमध्ये विपुल लेखन उपलब्ध असल्यामुळे दरवर्षी वेगळी निवड करता येईल.
 - ३) याखेरीज आवाज-जोपासना, भाषण यांबद्दल एक लेख असणे आवश्यक आहे.
- विषय गंभीर किंवा हलकाफुलका, कशाही पद्धतीने मांडलेला असला तरी कलाविचार मांडणाऱ्या भाषेचे सौष्ठव विद्यार्थ्यांच्या लक्षात यावे. कलाविषयक संज्ञा-परिभाषेचा वापर करावा.

Reference Books
English

३. हिंदी :

- १) हिंदीमधील संगीत/नृत्य/नाट्य यांमधील कलाजीवनावर आधारित निबंधांचा/कवितांचा अभ्यास.
- २) संगीतातील बंदिशी, नाटकातील उतारे, ज्येष्ठ नृत्यकलाकारांची चरित्रे यांच्याआधारे भाषेचा अभ्यास.

संदर्भ ग्रंथ :

- १) उताऱ्यांसाठी पुस्तके-लेखक : अशोक दा. रानडे, श्रीराम लागू, रोहिणी भाटे, माधव वझे, महेश एलकुंचवार, नीना कुलकर्णी, कमलाकर सारंग, लालन सारंग, अरविंद देशपांडे स्मृतिग्रंथ, अलका देव-मारुलकर, पंढरीनाथ कोल्हापुरे, प्रभा अत्रे, इझाडोरा डंकन (मराठी अनुवाद रोहिणी भाटे).
- २) तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

**विषयसंकेत ३०२ : प्रयोगकला : भारतीय शास्त्रविचार :
संगीत, नृत्य, नाट्य**

सत्र १

श्रेयांक ३

संगीत म्हणजे काय?, नाद : नादस्थान, नादोत्पत्ती, स्वर, राग, लय-ताल विचार, रसिक आस्वादक, वादन, इत्यादी विषयांवरील संगीत रत्नाकर (संगीत), संगीत पारिजात, याज्ञवल्क स्मृति, इत्यादी ग्रंथांतील निवडक श्लोकांचा अभ्यास.

अभिनयदर्पण (नृत्य) आणि नाट्यशास्त्र (नाट्य) ह्या ग्रंथांतील निवडक श्लोकांचे विवेचन करणे. त्यांतील तपशीलवार वर्णन, नेमके वर्गीकरण आणि औचित्यपूर्ण मांडणी ह्यांकडे लक्ष वेधणे; आणि आजच्या संदर्भात ह्या शास्त्रविचाराचे महत्त्व किती आणि कोणते ह्याची चर्चा करणे. (या ग्रंथांवर तीन त्या त्या क्षेत्रातल्या तज्ज्ञांची व्याख्याने.)

संगीत : संगीतरत्नाकर - श्रीनिःशङ्कशाङ्गदेव

अध्याय १ : स्वरगत (प्रकरण ३ : नादस्थान, श्रुति, स्वर, इ.)

श्लोक १-१० (१० वा अर्धाच?) नाद-स्थान, श्रुति (भाग १, पृ. ५३-५६)

२३-२५ (२५ वा अर्धाच?) स्वर (+स्वर-व्युत्पत्ती टीप)
(भाग १, पृ. ६५-६९)

४६-५० वादी इत्यादी चार स्वर (भाग १, पृ. ७४-७६)

५९ (अर्धाच?) स्वर-रस संबंध (भाग १, पृ. ७८)

अध्याय ३ : प्रकीर्णक

श्लोक १३-३८ गायकलक्षण, गायक दोष (निवडक घ्यावेत)
(भाग १, पृ. ३५६-६०)

अध्याय ५ : ताल

श्लोक १-४ (३ अर्धाच आणि ४ नको?) मंगलाचरण, ताल शब्द व्युत्पत्ती
(भाग २, पृ. १-३)

अध्याय ६ : वाद्य

श्लोक ३-६ (चतुर्विध-वाद्यांचे सामान्यलक्षण) (भाग २, पृ. १९५-१९६)

अध्याय ७ : नर्तन

श्लोक १-३ मंगलाचरण, नर्तनाचे विभाग (भाग ३, पृ. १)

नृत्य : अभिनयदर्पण - श्री नंदीकेश्वर

श्लोक १ नमन

७-९ नाट्यप्रशंसा

११-१२	नटन
१५-१६	नटन
२०-२२	नटन
२३	सभारचना
२९-३०	किंकिणीलक्षणे
३५-३७	नटनक्रम
३९-४१	चार प्रकारचा अभिनय
९३-१००	पताका हस्त (तीन उदाहरणे)
२२६-२३०	जात आणि हस्त (Optional)
२८९-२९१	भ्रमरी (तीन उदाहरणे)
२९९-३००	चारी (तीन उदाहरणे)
३०९-३१०	गती (तीन उदाहरणे)
	संयुक्त हस्त (तीन उदाहरणे)

नाट्य : नाट्यशास्त्र - भरतमुनी

प्रकरण १

श्लोक	१४-१५	नाट्य ह्या पंचम-वेदाची उत्पत्ती
	१७-१८	पाठ्य-गीत-अभिनय-रस चार वेदांपासून घेतले
	४१	तीन वृत्ती (भारती, सात्वती, आरभटी) - पर्यायी
	१०६-१०७	भावानुकीर्तन
	११४-११५	नाट्यविशेष

प्रकरण २

श्लोक	७-११	नाट्य गंडप-आकार आणि आकारमान (विकृष्ट-चतुरस्त, त्र्यस्त/ज्येष्ठ-मध्य-अवर)
-------	------	---

प्रकरण ६

श्लोक	१७-२१	स्थायी आणि व्यभिचारी भाव
	३१	रससूत्र (विभाव-अनुभाव-संचारी संयोगात् रसनिष्पत्ती)
	३८-४३	अष्टरस (शृंगार-हास्य-करुण-भयानक-वीर- अद्भुत-बीभत्स-रौद्र)

प्रकरण ८

श्लोक	५-६-९	चार प्रकारचा अभिनय (वाचिक, आङ्गिक, आहार्य, सात्त्विक)
	४३-५१	रसाभिव्यक्तीसाठी दृष्टिक्षेप - पर्यायी

प्रकरण १९

श्लोक ३८-४० रस आणि स्वर सप्तक - पर्यायी

प्रकरण २०

श्लोक २-३ दशरूपक - पर्यायी

संदर्भ ग्रंथ :

१. *संगीतरत्नाकर* - श्रीनिःशङ्कशाङ्गदेव, भाषांतर डॉ. ग. ह. तारकेकर, महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ, मुंबई, १९७५.
२. *अभिनयदर्पण* - श्रीनंदीकेश्वर, भाषांतर श्रीमती रोहिणी भाटे.
३. *नाट्यशास्त्र* - भरतमुनी.

विषयसंकेत ३०३ : संगीत : राग-ताल विचार *

सत्र १

श्रेयांक ३

रागसंगीत :

१. शास्त्रीय संगीतातील संकल्पना - स्वर व श्रुती विचार, श्रुतीचे वर्गीकरण (प्राचीन व आधुनिक)
२. रागवर्गीकरणाची प्राचीन व आधुनिक पद्धती - राग - रागांगपद्धती
३. रागरचनेचे नियम
रागसमय चक्र
राग व रस
रागलक्षण

तालसंगीत : (तबल्याच्या विद्यार्थ्यांसाठी)

- अ. शास्त्रीय संगीतातील संकल्पना
- आ. १) उत्तर भारतीय व दक्षिण भारतीय तालपद्धतींचा स्थूल परिचय
२) ठेकानिर्मितीची गरज आणि निकष
३) तालवाद्यांवरील अक्षरांचा परिचय
- इ. संकल्पनांच्या व्याख्या आणि वर्णन :
१) गत, गतकायदा, फर्माइशी गत, गतपरन
२) तिहाई, त्रिपल्ली चक्रधार, चक्रधार तिहाई, नौहक्का, फर्माइशी चक्रधार
३) लडी, लगी, लगीनाडा
- ई. तालाची दशप्राण संकल्पना
- उ. तबल्यातून रसनिर्मिती

संदर्भ ग्रंथ :

- १ भारतीय वाद्यांचा इतिहास - डॉ. ग. ह. तारळेकर
- २ लय - डॉ. अरविंद मुळगांवकर
- ३ संगीत परिभाषा - श्री. ना. रातांजनकर
- ४ उत्तर भारतीय शास्त्रीय गायन का ध्वन्यांकित अध्ययन समय (८८० - १८०) - रमाकांत द्विवेदी
- ५ रागदर्शन (भाग १) - माणिकबुवा ठाकूरदास
- ६ प्रवीण प्रवाह - हरिश्चंद्र श्रीवास्तव
- ७ रसभाव विचार - र. पं. कंगले
- ८ लयताल विचार - शरश्चंद्र विष्णू गोखले
- ९ उत्तर भारतीय संगीत का संक्षिप्त इतिहास - विष्णू नारायण भातखण्डे (अरुण कुमार सेन).
- १० भारतीय संगीत का इतिहास - भगवतशरण शर्मा.

* वैकल्पिक

विषयसंकेत ३०३ : नाट्य : 'रंगभूमी' संकल्पना *

सत्र १

श्रेयांक ३

अ. नाट्यघटक : सविस्तर अभ्यास

१. नेपथ्य
२. प्रकाश
३. रंगभूषा
४. वेशभूषा
५. पार्श्वसंगीत
६. हालचाली आणि आकृतिबंध

आ. संहिता ते प्रयोग (सुचणं ते सादरीकरण)

१. सर्जनशील प्रक्रिया (सुचणं, निवड, फेरबदल, संपादन, अर्थ/रूपनिर्णयन, इत्यादी.
२. व्यावहारिक प्रक्रिया (पात्रनिवड, तालीमस्थळ, परवाने, नाटकपट, सेन्सार, जाहिरात, वगैरे)

संदर्भ ग्रंथ :

१. *Theatre : An Introduction* - Oscar Brockett
२. *Drama : Text into Performance* - Peter Reynolds
३. *Anatomy of Drama* - Martin Esslin
४. *प्रतिमा, रूप आणि रंग* - के. नारायण काळे
५. तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

* वैकल्पिक

विषयसंकेत ४०१ : अ) प्रयोगकला आणि समाजशास्त्रीय
मानसशास्त्रीय विचार

सत्र २

श्रेयांक ३

अ) प्रयोगकला आणि मानसशास्त्रीय विचार

अ) प्रयोगकलावंताचे मानसशास्त्र :

१. स्व-जाणीव - व्यक्ती आणि प्रयोगकलावंत म्हणून बहुविध विवेकबुद्धी - 'सर्जनशीलता'
२. प्रयोगकलांची व्यवसाय म्हणून निवड
३. व्यावसायिक प्रयोगकलावंत - संपर्क कसबे - स्व-साक्षात्करण
४. प्रयोगकलावंत म्हणून वैयक्तिक आणि व्यावसायिक जीवनातला समतोल

आ) सादरीकरण ऐवजाचे मानसशास्त्रीय पैलू :

१. प्रयोगाची उद्दिष्टे
२. सौंदर्यशास्त्र आणि त्याचे प्रयोगकलांमधील स्थान
३. सर्जनशील कलावंताचे मानसशास्त्र
४. प्रयोगकलांबाबतचा मानसशास्त्रीय दृष्टिकोनांचा आढावा : मनोविश्लेषण (psychoanalysis), वर्तनवाद (behaviourism), रचनावाद (constructivism)

इ) प्रेक्षकांचे मानससमाजशास्त्रीय पैलू :

१. मानससमाजशास्त्रीय पार्श्वभूमी आणि प्रेक्षकांची इतर वैशिष्ट्ये
२. प्रयोगकलावंत - श्रोते-प्रेक्षक परस्परसंबंध
३. कलांचा मानसोपचारिक परिणाम

ई) प्रयोगकलावंत, प्रेक्षक आणि प्रयोगद्रव्य ह्यांचे आंतरसंबंध :

१. परिणामकारक संपर्क-कौशल्यांचा वापर
२. सोंग वठवणे (roll-playing)
३. प्रयोगकला आणि नैतिकता
४. प्रयोगकलावंताची व्यावसायिकता
५. विचार-प्रचार आणि जाणीव-शिक्षणासाठी समाजाप्रती जबाबदारी

संदर्भ ग्रंथ :

१. सुगम सामान्य मानसशास्त्र (अश्वमेध प्रकाशन) - परुळेकर, देशपांडे, गांगुली.
२. समायोजनाचे मानसशास्त्र (अ. वी. प्रकाशन) - शाळिग्राम, मेहता, कुमठेकर.
३. मानसशास्त्र (अश्वमेध प्रकाशन) - परुळेकर, देशपांडे, हळदणकर.

H.K.
Sureshta

Khagesh
environment
creativity
group

ब) प्रयोगकला आणि समाजशास्त्रीय विचार

अ) सांस्कृतिक विविधता : अर्थनिर्णयन आणि कलांमध्ये प्रतिबिंब :

- १) सामाजिक रचना (structures) - सामाजिक गट, सामाजिक स्तरीकरण (stratification)
- २) सामाजिक संघटनांचे रूपबंध (pattern)
- ३) प्रयोगकला आणि प्रयोगकलावंतांचे जीवन आणि परिसर (environment) ह्यांतील संबंध

आ) कला आणि समाज ह्यांचे परस्परसंबंध (interplay) :

- १) समाजशास्त्रीय परिप्रेक्ष्यातून प्रयोग-उद्दिष्टे - सांस्कृतिक सीमारेषांना आव्हान आणि सामाजिक बदलांचे प्रयत्न
- २) कलांमध्ये व्यक्तींचा आणि विविध सामाजिक गटांचा सहभाग - सामाजिक दर्जा आणि त्याचा परिणाम
- ३) सामाजिक-सांस्कृतिक पार्श्वभूमी आणि भूमिका ह्यांचा परिणाम
- ४) कलांचे सांस्कृतिक पैलू (सामाजिक, नैतिक, राजकीय, धार्मिक, इत्यादी)

इ) प्रयोगकलांमध्ये समाजाचे प्रतिबिंब :

- १) प्रयोगकला : विविध माध्यमांमध्ये अभिव्यक्ती
- २) कला आणि संस्कृतीच्या सामाजिक संकल्पना - कलाजगतांमधील उतरंडी (hierarchies)
- ३) सामाजिक-भाषाविज्ञान : भाषा आणि सामाजिक देवघेव

ई) प्रयोगकलावंतांसाठी संरचनात्मक साहाय्यव्यवस्था :

- १) आश्रय (patronage) आणि खपशक्यता (marketability)
- २) सांस्कृतिक उद्योग : कलेचे बाजारीकरण
- ३) प्रयोगकलांचा जाहिरात आणि लोकप्रिय मनोरंजनासाठी वापर

उ) प्रयोगकला आणि तंत्रज्ञान :

- १) तांत्रिक प्रगतीचा प्रयोगकला आणि कलावंतांवर परिणाम
- २) आंतरजाल (internet) आणि इ-माहिती (electronic information) ह्यांचा परिणाम (implication)

संदर्भ ग्रंथ :

१. समाजशास्त्र परिचय - डॉ. भा. कि. खडसे.
२. Sociology : An Introduction - S. M. Dubey, Dinesh Sharma.
३. Sociology : A Systematic Introduction - Harry M. Johnson.
४. संस्कृती : इरावती कर्वे.

class-art
gender
mainstream
&
subaltern

विषयसंकेत ४०२ : प्रयोगकला आणि भौतिकशास्त्रे

सत्र १

श्रेयांक ३

१. ध्वनीचा वेग (velocity of sound) : वेगावर परिणाम करणारे घटक (factors affecting velocity).
२. ध्वनी : निर्मिती, वहन (sound : production, propagation), अंतःतरंग (transverse waves), अनुतरंग (longitudinal waves), सांगीतिक ध्वनी (musical sound), गोंगाट (noise), वाचा (speech), आंदोलन विस्तार - स्थिरतरंग (stationary waves).
३. ध्वनितीव्रता (sound intensity), ध्वनितीव्रतेची पातळी (sound intensity level), ध्वनीची महता किंवा प्रबलता (loudness), ध्वनिप्रबलतेची पातळी (loudness level), डेसिबल स्केल (DB scale), सोन (sone), फोन (phone).
४. संवादी स्वर (harmonics) : अधिस्वरक (overtones), मूलस्वरक (fundamental frequency), विस्पंद घटना (phenomena of beats), मिश्र स्वरक (combination tones).
स्वराचे गुणधर्म (properties of a note) विशेषतः आयाम (amplitude), कंपता (frequency), नादधर्म (timbre).
५. मुक्त कंपने (free vibrations) : बलित कंपने (forced vibrations), संस्पंदन (resonance).
६. मूळ स्वर सप्तके (basic scales) : श्रुती सप्तक (shruti scales), मूर्च्छना सप्तक (murchhana scales), मूर्च्छना चक्र (murchhana cycles) यांचा परिचय.
७. काही प्रात्यक्षिके दाखविणे (demonstrations) :
अ) सोनोमीटर (sonometre)
आ) १. Digital frequency metre, Db metre पाहणे.
२. हवेचा स्तंभ कंपित करणे (resonance tube)
३. मेलेजचा प्रयोग (Melde's experiment)
४. कुंदची नळी (Kundt's tube)
८. सभागृहाचे ध्वनिशास्त्र (acoustics of auditorium phonodrome) : ध्वनि मुद्रणाचे शास्त्र व आधुनिक ध्वनिमुद्रण, संकल्पना. निनादन (reverberation), निनादन समय (reverberation time), उत्तम सभागृहाचे निकष (criteria for

- a good auditorium), मंद्र कंपनांच्या ध्वनीची महता कमी होण्याची समस्या (bass loss problem), प्रथम परावर्तित ध्वनी (first reflected sound), ध्वनीचे शोषण (absorption of sound), सवाईनचे सूत्र (Saline's formula).
९. तारा , हवेचे स्तंभ, ताणलेली पटले, घनस्तंभ, सपाट, प्रतले, नादकाट्यातील कंपने (vibration in strings, air columns, stretched membranes, bars, plates, tuning fork). वाद्यासंदर्भात उपयोजन (application to musical instruments).
१०. संगीतवाद्यांचे वर्गीकरण (classification of musical instruments).
११. स्वरयंत्र
१२. काही संगीतवाद्यांचा (musical instruments) अभ्यास, इलेक्ट्रॉनिक संगीतवाद्ये (electronic musical instruments) व स्वयंचलित संगीतवाद्ये (automatic musical instruments) यांचा स्थूल अभ्यास.
१३. पारंपरिक व आधुनिक संगीतवाद्ये लावण्याच्या पद्धती.
१४. ध्वनिवर्धकांचे प्रकार आणि हाताळणी (types of microphones and handling of a microphones).
१६. प्रकाशाचे परावर्तन, वक्रीभवन, विकिरण (reflection, refraction, scattering).
१७. रंग, रंगाचे गुणधर्म (colours and other properties), प्राथमरी व सेकंडरी रंग (primary and secondary colours).
१८. प्रकाशाची तीव्रता मोजण्याचे घटक (units of measurement of intensity).
१९. वेगवेगळ्या प्रकारचे दिवे व कलर फिल्टर्स .
२०. चेहऱ्यावर व वेशभूषेवर प्रकाशाचा परिणाम.
२१. विद्युतची मूलभूत तत्त्वे (basic principles of electricity), A.C. आणि D.C., तीव्रतेचा व्होल्टेज आणि करंटशी संबंध (relation of intensity with voltage and current), अर्थिंग आणि त्याची गरज, तीव्रतेच्या बदलासाठी डिमर्सचा वापर (earthing and its necessity. Use of dimmers for variation of intensity).

संदर्भ ग्रंथ :

तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

विषयसंकेत ४०३ : संगीत : संगीतप्रकार *

सत्र २

श्रेयांक ३

- अ. दाक्षिणात्य : व्यंकटमखीच्या मेलवर्गीकरण व रागवर्गीकरण पद्धती. दाक्षिणात्य गायनपद्धतीची विस्तृत माहिती. कृती, जावली, पदम्, तिल्लाना, पल्लवी, अनुपल्लवी, चरण.
- आ. उत्तर भारतीय : वेगवेगळे गीतप्रकार - टप्पा, तुमरी, दादरा, ख्याल, चतुरंग, त्रिवट, कजरी, तराना, धृपद, धमार, यांची विस्तृत माहिती.
- इ. मराठी संगीत : भारूड, गोंधळ, लावणी, भावगीत, नाट्यसंगीत, ओव्या, अभंग, भजन, गझल, इत्यादी प्रकारांची माहिती.

संदर्भ ग्रंथ :

१. संगीत पद्धतीयों का तुलनात्मक अध्ययन - विष्णू नारायण भातखण्डे, भगवत शरण शर्मा.
२. संगीत विशारद - वसंत (हाथरस प्रकाशन).

* वैकल्पिक

हे कोणते शिक्षकांनी ?
श्रीकांत नाथपाव.

विषयसंकेत ४०३ : नृत्य : नृत्याचा उद्गम आणि विकास *

सत्र २

श्रेयांक ३

१. आदिवासी नृत्य - वारली, गोंड, संथाळ, वगैरे.
२. लोकनृत्य - ग्रामीण (कोळी, लेझीम, लावणी, वाघ्यामुरळी)
- ✓ ३. जानपद - गरबा, झिम्मा, फुगडीसारखे नागर सुसंस्कृत नृत्य, पोंगल, कच्छी.
४. शास्त्रीय नृत्य - कथक व भरतनाट्यम्.
५. कथक व भरतनाट्यम् नृत्यशैलींचा इतिहास.
६. कथक व भरतनाट्यम् नृत्यशैलींमधील मुख्य घराणी.
७. कथक व भरतनाट्यम् च्या अनुषंगाने नंदीकेश्वराचे अभिनयदर्पणाचे महत्त्व.
८. अभिनयदर्पणातील सर्व संस्कृत श्लोकांचे स्पष्टीकरण आणि महत्त्व.

संदर्भ ग्रंथ :

१. भारतीय नाट्य परंपरा और अभिनय दर्पण - वाचस्पति गैरोला
२. *The mirror of Gestures* - Dr. Manmohan Ghosh
३. कथक दर्पण दीपिका - पं. रोहिणी भाटे
४. तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

विषयसंकेत ४०३ : नाट्य : नाट्यप्रकार व मंचनपद्धती - २ *

सत्र २ रे

श्रेयांक ३

- अ. ऐतिहासिक : राजसंन्यास (गडकरी) / राजसंन्यास
१. साम्राजिक : शारदा (देवल), अधांतर (पवार)
२. भविष्यकालीन : चारशे कोटी विसरभोळे
३. मिथकाधारित : ययाती (कर्नाड)
४. पौराणिक (संगीत नाटक) : सौभद्र (किर्लोस्कर)
आ. एलिझाबेथेन रंगभूमीवरील मंचनपद्धतीची ओळख
हॅम्लेट, ज्युलियस सीझर (शेक्सपियर)

संदर्भ ग्रंथ :

वर उल्लेख केलेल्या नाट्यसंहिता.

१. *British Theatre* - Simon Trussler.
२. *मराठी रंगभूमीचा इतिहास* - श्री. ना. बनहट्टी.
३. *History of Theatre* - Oscar Brokette.

* वैकल्पिक

श्रेयांकने १२ (प्रत्येक सत्रात ६)

संगीत : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत ३११ व ३१२; सत्र २-विषयसंकेत ४११ व ४१२)

स्वरसंगीत :

प्रात्यक्षिक परीक्षेसाठी लागणारी रागसंख्या

- १) तोडी २) मालकंस ३) मारवा
४) जौनपुरी ५) अल्हैया बिलवाल

प्रत्येकी रागात विलंबित ख्यालाव्यतिरिक्त कोणत्याही दोन बंदिशी आवश्यक.

(प्रत्येक रागात एकूण तीन बंदिशी.)

एकताल, चौताल, रूपक ह्या तिन्ही तालांचा विस्तृत अभ्यास . (मात्रा, खंड, टाळी, खाली, तिगुन, इत्यादी हाताने ताल धरून म्हणता येणे आवश्यक.) भजन/भावगीत/नाट्यगीत/गजल/ठुमरी/दादरा/लोकसंगीत, इत्यादी प्रकारांपैकी एक प्रकार.

तालसंगीत :

१. प्रथम वर्षाच्या पूर्ण अभ्यासक्रमाची उजळणी

२. त्रिताल :

अ) कायदा :

- १) त्रक शब्द असलेला चतस्र जातीचा १ कायदा ४ पलटे.
२) कड्धा (कड्धे) शब्द असलेला चतस्र जातीचा पूरब अंगाचा १ कायदा किमान + चार पलटे किमान.
३) तिस्र जाती (आडीच्या वजनाचा) त्रक शब्दाने युक्त असा एक कायदा किमान चार पलट्यांसहित.
४) कड्धा (कड्धे) शब्द असलेला तिस्र जातीचा १ कायदा किमान चार पलट्यांसहित.

आ) रेला :

धिरधिरकित्तक या शब्दाचा प्रयोग असलेले दोन रेले आणि चार पलटे.
कायदा व रेला एकपट दुपटीच्या मार्गाने तिहाईने सादर करता यावे.

- इ) गततकुडे : चक्रधार (दोन), त्रिपल्ली (दोन), तिहाईने संपणारी गत (दोन).
ई) द्रुतठेका : चार छोटे मोहोरे वाजविणे.

३. इतर ताल - रूपक आणि झपताल : एका आवर्तनात खाली-भरी दाखविता येणे आवश्यक.

४. ठेके : तिलवाडा, झुमरा, दीपचंदी, केरवा, धुमाळी या तालांचे ठेके वाजविणे.
साथसंगत : गायनासोबत विविध ठेके परिणामकारकपणे वाजविण्याची क्षमता.
झुमरा, झपताल, तिलवाडा या तालांची एकपट, दुप्पट, आणि तिप्पट वाजविणे व हातावर टाळी देऊन म्हणणे.

गुणांची विभागणी

एकूण :			गुण ४००
अंतर्गत मूल्यमापन (गुरु) :			
	प्रथम सत्र		गुण ८०
	द्वितीय सत्र		गुण ८०
ललित कला केंद्र :	प्रथम सत्र	गृहपाठ १	गुण ७
		गृहपाठ २	गुण ७
		विभागप्रमुख	गुण ६
	द्वितीय सत्र	गृहपाठ १	गुण ७
		गृहपाठ २	गुण ७
		विभागप्रमुख	गुण ६
वार्षिक परीक्षा :			गुण २००.

श्रेयांकने १२ (प्रत्येक सत्रात ६)

नृत्य : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत ३११ व ३१२; सत्र २-विषयसंकेत ४११ व ४१२)

खालील अभ्यासक्रमांपैकी प्रथम व द्वितीय सत्रांतील अभ्यासक्रमांची माहिती संबंधित गुरूंकडून विद्यार्थ्यांना प्रथम सत्राच्या सुरुवातीसच दिली जाईल.

कथक :

प्रथम सत्र :

१. वंदना : गणेश, कृष्ण, सरस्वती, शिव, दुर्गा यांपैकी एक.
२. ताल-त्रिताल : विलंबित ते द्रुत लयीपर्यंत थाट, आमद, परण, तोडे, तुकडे, तत्कार, परमेलू सहित.
३. तत्कार : जरब किंवा बाँट - १
त्रिपल्ली - १
गिनति तिहाई - २
साधी तिहाई - २
४. झपताल - थाट, आमद, परण, चक्रदार, तोडे, तुकडे, तिहाई (थोडक्यात).
५. रूपक, धमार व केरवा या तीन तालांची संपूर्ण माहिती व ताल देऊन दुगुण, चौगुण करणे.

द्वितीय सत्र :

६. गतविकास - २.
७. गतभाव - होरी, माखनचोरी यांपैकी एक.
८. त्रिवट - १.
९. तुमरी किंवा भजन.

भरतनाट्यम् :

प्रथम सत्र

तिल्लाना (आदीताल)

पद (वात्सल्य/भक्ती)

मौखिक :

संयुत हस्त विनियोग, सप्त ताल हस्तक्रियांसह

शिकविलेल्या रचनेशी निगडित कोणताही प्रश्न विचारला जाईल.

द्वितीय सत्र

तिल्लाना (आदिताल व्यतिरिक्त)

शब्दम्

मौखिक :

देवता हस्त, बांधव हस्त, सप्त तालांचे जाती व गती भेद

शिकविलेल्या रचनेशी निगडित कोणताही प्रश्न विचारला जाईल.

श्रेयांकने १२ (प्रत्येक सत्रात ६)

नाट्य : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत ३११ व ३१२; सत्र २-विषयसंकेत ४११ व ४१२)

१. आवाज जोपासना :

१. वर्णमाला (वेगवेगळ्या प्रकारे)
२. बाराखडी
३. ओम् चा व्यायाम (३ प्रकारे)
४. भोंगा. (सा-सां-सा)
५. जिभेचे व्यायाम (रानडे +टर्स्स)
६. ओठांचे व्यायाम (प ची ओळ. फूर्स्स, भूर्स्स)
७. पठन
८. श्वसनांक (१ - २ - ३)
९. लांब वाक्ये
१०. कंठगत स्वर
११. सिंहमुद्रा
१२. द्रुत वाचन

२. संगीत :

१. तारता व्यायाम
२. आरोह-अवरोह
३. आरोही-अवरोही कविता
४. यतिभेद
५. वृत्त / छंद : प्रथम वर्षाचे चार + शिखरिणी, द्रुत विलंबित, वसंततिलका, पृथ्वी
६. ताल (माहिती + बोल) : तीनताल
७. पढन्त : २ + २
८. गाणी : प्रकार : प्रथम वर्षाचे ८ + कीर्तन, महाराष्ट्र गीत, साकी, दिंडी, फटका, पोवाडा
९. राग-भूप : आरोह-अवरोह समजावून पुढीलपैकी प्रत्येकी एक शिकणे : चीज, नाट्यगीत, चित्रपटगीत.

पुस्तक/पृष्ठा
वर्णना

३. भाषण :

१. प्रथम वर्षाचे सर्व + परिकथा - १
२. मुक्तछंद - २
३. नाट्यछटा - १
४. उतारे - ४ पौराणिक - १
काव्यमय (पु.शि.रेगे) - १
अॅबसर्ड - १
जुनी मराठी (बखर) - १

४. शरीर जोपासना : प्रथम वर्षाप्रमाणे

नाट्यवाचन : प्रथम वर्षाप्रमाणे

१. तासांच्या आधी व नंतर १/१

२. आठवड्याचे नाट्यवाचन.

संहिता ते प्रयोग :

प्रथम सत्र - संहितालेखन.

द्वितीय सत्र - संहितेचा प्रयोग आणि सादरीकरणात सहभाग.

स्वाध्याय : प्रथम वर्षाप्रमाणे.

५. वॉल्ट्झ, आधुनिक

सादरीकरण :

प्रथम सत्र : सादरीकरणात सहभाग,

द्वितीय सत्र : सादरीकरणात सहभाग.

बी.ए. भाग ३ (संगीत-नृत्य-नाट्य) - ३० श्रेयांक

विषयसंकेत ५०१ : संज्ञापनमाध्यमे, आधुनिक तंत्रज्ञान आणि प्रयोगकला

सत्र १

श्रेयांक २

प्रचलित संपर्कमाध्यमे, उपकरणे व संयंत्राची रचना व कार्यपद्धती; उपकरणे व संयंत्रे वापरण्याचे तंत्र, खालील मुद्द्यांचा परामर्ष संगीत, नृत्य आणि नाट्य ह्या प्रयोगकलांच्या संदर्भात घेतला जाईल.

१) मुद्रण, इलेक्ट्रॉनिक्स आणि इतर संपर्कमाध्यमे

अ) इतिहास, वर्तमान, भविष्य

आ) व्यापक संपर्क (mass communication) - यंत्रणा

इ) सौंदर्य परिणाम

ई) प्रयोगकलांसाठी महत्त्व

२) संपर्कमाध्यमे - कार्ये

अ) माहिती - बातम्या, वृत्तचित्रे, माहितीपट, प्रश्नमंजूषा, कला-परिचय/समीक्षा

आ) सृजनशील निर्मिती - मालिका, चित्रपट, रस्तानाटक, इत्यादी

इ) जाहिरात - मुद्रित, श्राव्य, दृक्-श्राव्य, प्रयोगावलंबी

३) प्रयोगकलांसाठीची स्टुडिओ-तंत्रे

अ) ध्वनी (audio), दृश्य (video) आणि चित्रपट तंत्रज्ञानाची प्राथमिक तत्त्वे

आ) ध्वनी-निगडित निर्मिती - डबिंग आणि मुद्रण यंत्रणा (recording)

इ) व्हिडिओ आणि चित्रपट - निर्मितीपूर्व तयारी

ई) निर्मिती तंत्रे - चलत्-प्रतिमा-निर्मितीची प्राथमिक तत्त्वे

उ) पश्चातनिर्मिती तंत्रे

विषयसंकेत ६०१ : संज्ञापनमाध्यमे, आधुनिक तंत्रज्ञान आणि प्रयोगकला

सत्र २

श्रेयांक २

४) संपर्कमाध्यमांद्वारे प्रयोगकलांचा जनसंपर्क आणि अभिवृद्धी (promotion)

तंत्रज्ञानाच्या अनुरोधाने केलेल्या अभिव्यक्तींमध्ये होणारे बदल; संपर्कमाध्यमे तंत्रज्ञान - क्षमता व मर्यादा ह्या मुद्द्यांचा विचार होईल, तसेच

अ) माध्यम-व्यवस्थापन

आ) जनसंपर्क धोरण

- इ) माध्यम-निर्मित्या
- ई) स्वानुकूलता (customization)

५) पोर्टफोलिओ व्यवस्थापन

- अ) मुद्रित, दृक्-श्राव्य, इलेक्ट्रॉनिक पोर्टफोलिओ निर्माण
- आ) आंतरजाल (internet) तोडगे आणि व्यवस्थापन
- इ) सृजनशील कृतीचे दस्तऐवजीकरण आणि (archives)

६) घटनाउद्योग (event-industry) आणि प्रयोगकला

- अ) दूरदर्शन आणि प्रत्यक्ष इव्हेंट्स
- आ) उत्सव
- इ) कॉरपोरेट इव्हेंट्स
- ई) इव्हेंट-व्यवस्थापनाची प्राथमिक तत्त्वे

संदर्भ ग्रंथ :

तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

- इ) माध्यम-निर्मित्या
- ई) स्वानुकूलता (customization)

५) पोर्टफोलिओ व्यवस्थापन

- अ) मुद्रित, दृक्-श्राव्य, इलेक्ट्रॉनिक पोर्टफोलिओ निर्माण
- आ) आंतरजाल (internet) तोडगे आणि व्यवस्थापन
- इ) सृजनशील कृतींचे दस्तऐवजीकरण आणि (archives)

६) घटनाउद्योग (event-industry) आणि प्रयोगकला

- अ) दूरदर्शन आणि प्रत्यक्ष इव्हेंट्स
- आ) उत्सव
- इ) कॉरपोरेट इव्हेंट्स
- ई) इव्हेंट-व्यवस्थापनाची प्राथमिक तत्त्वे

संदर्भ ग्रंथ :

तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

विषयसंकेत ५०२ : संगीत : संगीताचे शास्त्रकार, संगीतकार आणि गायक यांचे योगदान (आधुनिक कालखण्ड) गायक व शास्त्रकार

सत्र १

श्रेयांक २

गायक व शास्त्रकार

१) सदारंग अदारंग	२) उ. अमीर खाँ
३) पं. बाळकृष्णबुवा इचलकरंजीकर	४) पं. विष्णु दिगंबर पलुस्कर
५) पं. विष्णुनारायण भातखण्डे	

प्रोजेक्टसाठी विद्यार्थ्यांनी स्वयंअध्ययन करून माहिती मिळविणे व सादर करणे.
(पं. कुमार गंधर्व, पं. भीमसेन जोशी, उ. बडे गुलामअली खाँ, उ. अब्दुल करीम खाँ, उ. अल्लादिया खाँ)

अ. ख्याल गायकीतील घराण्यांचा इतिहास व गायन वैशिष्ट्ये
(ग्वाल्हेर, आग्रा, जयपूर, किराणा, भेंडीबझार, पतियाळा)

विषयसंकेत ६०२ : संगीत : संगीताचे शास्त्रकार, संगीतकार आणि गायक यांचे योगदान (आधुनिक कालखण्ड) गायक व शास्त्रकार

सत्र २

श्रेयांक २

वादक व शास्त्रकार

- १) उ. अल्लाउद्दीन खाँ (सरोद)
- २) पं. नानासाहेब पानसे (पखावज)
- ३) उ. धिरकवा खाँ (तबला)
- ४) पं. कण्ठेमहाराज (तबला)
- ५) पं. गोविंदराव टेंबे (हार्मोनियम)

प्रोजेक्टसाठी विद्यार्थ्यांनी स्वयंअध्ययन करून माहिती मिळविणे व सादर करणे.
(तबला - उ. अल्लारखाँ, पं. सामताप्रसाद, पं. अनोखे लाल;

सतार - पं. रविशंकर, उ. विलायत खाँ, पं. निखिल बॅनर्जी

व्हायोलिन - पं. गजाननबुवा जोशी

सरोद - उ. अली अकबर खाँ

बासरी - पं. पन्नालाल घोष

संतूर - पं. शिवकुमार शर्मा

आ. तबलावादनातील घराण्यांचा इतिहास व वादन वैशिष्ट्ये

१. दिल्ली, २. पंजाब, ३. अजराडा.

संदर्भ ग्रंथ :

१. संगीत विशारद - वसंत, हाथरस प्रकाशन.
२. संगीत कलाविहार - अ. भा. गांधर्व महामंडळ प्रकाशन.
३. थोर संगीतकार - डॉ. बा. र. देवधर
४. तबला कला और शास्त्र - पं. सुधीर माईणकर
५. तबला - पं. अरविंद मुळगांवकर
६. तालकोष - श्री. गिरीशचंद्र श्रीवास्तव
७. *Profiles in Creativity.*

विषयसंकेत ५०२ : नृत्य : शास्त्रीय नृत्यशैलीचा तुलनात्मक अभ्यास

सत्र १

श्रेयांक २

१. भारतीय शास्त्रीय नृत्यशैली :

कथक, भरतनाट्यम्, कथकली, मणिपुरी (प्रत्येक शैलीची तोंडओळख, मुख्य वैशिष्ट्ये, वेगळेपण, आणि सर्व शैलीतील समान तत्त्वे)

अ) भौगोलिक स्थान

आ) जनक

इ) प्रसार, प्रचार

ई) मार्गम् / वस्तुक्रम

उ) वेशभूषा, रंगभूषा व अलंकार

ऊ) वाद्यसंगत

ए) साहित्य व संगीत

विषयसंकेत ६०२ : नृत्य : शास्त्रीय नृत्यशैलीचा तुलनात्मक अभ्यास

सत्र २

श्रेयांक २

१. भारतीय शास्त्रीय नृत्यशैली :

ओडिसी, कुचिपुडी व मोहिनी अट्टम् (प्रत्येक शैलीची तोंडओळख, मुख्य वैशिष्ट्ये, वेगळेपण, आणि सर्व शैलीतील समान तत्त्वे)

अ) भौगोलिक स्थान

आ) जनक

इ) प्रसार, प्रचार

ई) मार्गम् / वस्तुक्रम

उ) वेशभूषा, रंगभूषा व अलंकार

ऊ) वाद्यसंगत

ए) साहित्य व संगीत

२. उत्तर भारतीय तालपद्धती व दक्षिण भारतीय तालपद्धती यांचे तुलनात्मक विवेचन.

संदर्भ ग्रंथ :

तज्ज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे.

विषयसंकेत ५०२ : नाट्य : नाट्यप्रकार व मंचनपद्धती - ३

सत्र १

श्रेयांक २

१. राजकीय नाटक : उद्धवस्त धर्मशाळा, अँटिगनी, युक्तिवाद
२. फँटसी : अ मिडसमर नाइट्स ड्रीम
३. मिश्र नाटक : १) ट्रॅजि-कॉमेडी : बेगम बर्वे, वेटिंग फॉर गोदो
२) मॉडिफाइड रीअलिझम : अ स्ट्रीटकार नेम्ड डिझायर

विषयसंकेत ६०२ : नाट्य : नाट्यप्रकार व मंचनपद्धती - ३

सत्र २

श्रेयांक २

- अ. सर्वसमावेशक रंगभूमी : ब्रेख्तची कथक रंगभूमी, घाशीराम कोतवाल, महाभारत
- आ. परिसर रंगभूमी
- इ. ब्वॅक कॉमेडी : महानिर्वाण, खेळीमेळी, लूट
- ई. रस्ता नाटक : जुलूस
- उ. भारतीय रंगभूमी : बादल सरकार, गिरीश कानडि, मोहन राकेश,
आद्य रंगाचार्य यांच्या संदर्भात.

संदर्भ ग्रंथ :

१. Contemporary Indian Theatre - Sangeet Natak Akadami (Interviews)
२. History of Theatre - Oscar Brockett
३. वरील सर्व संहिता
४. वरील नाटकांच्या ध्वनिचित्रफिती.

**विषयसंकेत ५०३ : संगीत : वाद्यसंगीत व वाद्य-वर्गीकरण
आणि संगीतातील सौंदर्यशास्त्राची ओळख**

सत्र १

श्रेयांक २

अ) वाद्यवर्गीकरण

- १) तत्
- २) वितत्
- ३) सुषीर
- ४) घन
- ५) अवनद्ध वाद्य

आ) वाद्यांची माहिती :

- १) सतार
- २) व्हायोलिन
- ३) बासरी
- ४) तानपुरा
- ५) तबला-डग्गा

तबला वादकांसाठी

तबल्याच्या बंदिशीतील रचनासौंदर्य, ध्वनिसौंदर्य, लयसौंदर्य, शब्दसौंदर्य,
निकाससौंदर्य, विलंबित, मध्य आणि द्रुत लयीत आढळणारे सौंदर्य यांचा अभ्यास.

**विषयसंकेत ६०३ : संगीत : वाद्यसंगीत व वाद्यवर्गीकरण
आणि संगीतातील सौंदर्यशास्त्राची ओळख**

सत्र २

श्रेयांक २

अ) वाद्यांची माहिती :

- १) सारंगी
- २) पखवाज
- ३) संतूर
- ४) हार्मोनियम

आ) १) सौंदर्याच्या संकल्पना, विविध विचार.

- २) संगीतातील स्वर, लय, बंदिशीमधील सौंदर्य.

तबला वादकांसाठी

- १) कायदे, तुकडे आणि परण विभिन्न लयीत (आडी, तिगुन इ.) ही भातखण्डे अथवा पलुस्कर पद्धतीनुसार लिहिणे.
- २) निकास लेखनपद्धतीचा परिचय.

संदर्भ ग्रंथ :

१. हिंदुस्थानी संगीतपद्धती - भातखण्डे (सर्व भाग)
२. संगीत रत्नाकर - भाषांतर - डॉ. ग. ह. तारळेकर (तीन भाग)
३. संगीत आणि सौंदर्यशास्त्र - डॉ. सुलभा ठकार
४. *History of Aesthetics* - Gillbert & Kohn
५. *Aesthetic experience according to Abhinavagupta* - Gnoli
६. सौंदर्याचे व्याकरण - डॉ. सुरेंद्र बारलिंगे.

विषयसंकेत ५०३ : नृत्य : नृत्याचे सौंदर्यशास्त्र

सत्र १

श्रेयांक २

१. रस-भाव विवेचन
२. नृत्यातील रसनिष्पत्ती
३. नृत्यरचनांचे विषय - नायिका

विषयसंकेत ६०३ : नृत्य : नृत्याचे सौंदर्यशास्त्र

सत्र २

श्रेयांक २

१. नृत्यातील रेषासौंदर्य
२. नृत्याचा रंगमंचीय आविष्कार :
अ) नेपथ्य; आ) प्रकाशयोजन; इ) ध्वनिसंयोजन;
इ) रंगभूषा; ई) वेशभूषा - अलंकरण.

संदर्भ ग्रंथ :

१. शृंगारनायिका - स. आ. जोगळेकर
२. *Aesthetical Essays* - S. K. Saxena
३. *Aesthetic Rapture* - J. L. Masson & Patwardhan
४. रस-भाव विचार - र. पं. कंगले
५. अभिनव काव्यप्रकाश - रा. श्री. जोग.

विषयसंकेत ५०३ : नाट्य : मराठी रंगभूमीचा इतिहास

सत्र १

श्रेयांक २

१. रंगभूमीचा आरंभ, पार्श्वभूमी : अ) सफोजीराजे भोसले
आ) यक्षगान, दशावतार व पारशी नाटके. ३५९
२. १८४३ ते १८७४ : विष्णुदास भावे यांची नाटके व महत्त्वाचे प्रवाह. उदा.,
ऐतिहासिक, सामाजिक, पौराणिक व भाषांतरित
नाटकांचा परिचय.
३. १८५६ : जोतीबा फुले
४. १८७४ ते १९२० : किलोस्कर, देवल, कोल्हटकर, गडकरी,
खाडिलकर, दिवाकर, इत्यादींचे नाट्यलेखन. ३५९
५. १९२० ते १९४७ : नाट्यमन्वंतरची स्थापना, मो. ग. रांगणेकर, भा. वि.
वरेरकर व प्र. के. अत्रे.

विषयसंकेत ६०३ : नाट्य : मराठी रंगभूमीचा इतिहास

सत्र २

श्रेयांक २

१. १९४७ ते १९६० : वि. वा. शिरवाडकर, पु. ल. देशपांडे,
वसंत कानेटकर, विजय तेंडुलकर,
चिं. त्र्यं. खानोलकर.
२. १९६० ते १९७५ : रत्नाकर मतकरी, जयवंत दळवी,
महेश एलकुंचवार, गो. पु. देशपांडे, अच्युत वझे,
सतीश आळेकर
३. १९७५ ते २००० : दत्ता भगत, प्रेमानंद गन्वी, अजित दळवी,
शफाअत खान, राजीव नाईक, मकरंद साठे,
जयंत पवार, प्रशांत दळवी.
४. २००० ते ... : आजची पिढी (रासांतर + युवक + युवा)

संदर्भ ग्रंथ :

१. वरील नाटककारांच्या नाटकांच्या संहिता
२. मराठी नाटक आणि रंगभूमी (भाग १ व २) - वि. भा. देशपांडे
३. मराठी रंगभूमीचा इतिहास - श्री. ना. बनहट्टी
४. माझा नाट्यलेखन-दिग्दर्शनाचा प्रवास - संपा. वि. भा. देशपांडे.

श्रेयांकने १८ (प्रत्येक सत्रात ९)

संगीत : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत ५११ व ५१२; सत्र २-विषयसंकेत ६११ व ६१२)

एकूण १० राग प्रात्यक्षिक परीक्षेसाठी. पैकी ५ रागांमध्ये ख्याल आवश्यक, उरलेल्या ५ रागांमध्ये किमान एक बंदीश.

१. जयजयवंती	६. दरबारी कानडा
२. भटियार	७. छायानट
३. पुरिया धनाश्री	८. गौड सारंग
४. बिभास	९. बसंत
५. मुलतानी	१०. हमीर
१. कमीतकमी दोन तराणे येणे आवश्यक.
२. अ. एक धृपद आणि एक धमार आवश्यक (दुप्पट आणि तिपटीसह).
आ. ताल : आडाचौताल / विलंबित एकताल / दीपचंदी.
इ. मात्रा, खंड, टाळी, खाली इत्यादींसह येणे आवश्यक
ई. उपशास्त्रीय / सुगम गीतप्रकार येणे आवश्यक.
उ. मागील दोन वर्षांतील सर्व रागांची उजळणी.

मंचप्रदर्शन : तिन्ही वर्षी अभ्यासलेल्यापैकी कोणत्याही एका रागात ख्याल गायन २० मिनिटे सादर करणे, तसेच उपशास्त्रीय / सुगम संगीत ५ मिनिटे सादर करणे (एकूण २५ मिनिटे).

तबला :

१. पहिल्या दोन्ही वर्षांच्या प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रमाची उजळणी
२. ताल - त्रिताल :
- कायदा :
- अ) धातक, घेतक, दिगादिनागिन, या शब्दसमूहाचा एक कायदा किमान चार पलट्यांसहित व तिहाईयुक्त.
- आ) घेघेनाक किंवा घेघेतिट या शब्दसमूहाचा एक कायदा किमान चार पलट्यांसहित व तिहाईयुक्त.
- रेला :
- अ) सलगतेने तीन किंवा अधिक धिर असलेल्या शब्दसमूहाचा एक रेला किमान चार पलट्यांसहित व तिहाईयुक्त.
- आ) दिंगनग / दिंगतक या शब्दसमूहाचा एक रेला किमान चार पलट्यांसहित व तिहाईयुक्त.

पेशकार :

घराणेदार एक पेशकार व त्याचा विस्तार व तिहाईसहित.

तिहाई :

बेदम तिहाई (एकूण दोन), दीड मात्रेचा दम असलेली तिहाई (एकूण दोन)

चक्रदार :

मागील वर्षी न झालेल्या चार चक्रदार रचना.

३. मत्तताल, रुद्रताल, जयताल किंवा पंचमसवारी यांपैकी -
 - अ) कोणत्याही निवडलेल्या एका तालात कायदा, रेला, पेशकार आणि गत इ. वादनप्रकारांनी युक्त सोलोवादन १० मिनिटे करणे.
 - आ) वरील सर्व ठेके वाजविता येणे.
४. इतर ताल :
 - १) आडाचौताल, २) चौताल, ३) तेवरा
 या ठेक्यांची एकपट, दुप्पट, तिप्पट व चौपट करून हातावर ताल धरून म्हणणे व वाजविणे.
५. दादरा, केहरवा आणि चाचर या तालांमध्ये लम्बी वाजविण्याची क्षमता.
६. अ) तबला स्वरात मिळवता येणे.
आ) स्वरओळख करता येणे.

मंचप्रदर्शन :

अ) त्रितालामध्ये २० मिनिटे एकलवादन.

आ) रूपक, झपताल आणि एकताल यांपैकी कोणत्याही एका तालात कायदा, रेला, पेशकार, गततुकडे, इत्यादींनी युक्त १० मिनिटे सोलोवादन करणे.

गुणांची विभागणी

एकूण गुण ७००

अंतर्गत मूल्यमापन (गुरु) : प्रथम सत्र गुण १४० द्वितीय सत्र गुण १४०

ललित कला केंद्र : प्रथम सत्र गृहपाठ १ गुण १०

गृहपाठ २ गुण १०

विभागप्रमुख गुण १५

द्वितीय सत्र गृहपाठ १ गुण १०

गृहपाठ २ गुण १०

विभागप्रमुख गुण १५

वार्षिक परीक्षा

गुण ३५०.

श्रेयांकने १८ (प्रत्येक सत्रात ९)

नृत्य : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत ५११ व ५१२; सत्र २-विषयसंकेत ६११ व ६१२)

खालील अभ्यासक्रमांपैकी प्रथम व द्वितीय सत्रांतील अभ्यासक्रमांची माहिती संबंधित गुरूंकडून विद्यार्थ्यांना प्रथम सत्राच्या सुरुवातीसच दिली जाईल.

कथक :

द्वितीय सत्र :

१. वंदना कोणतीही एक.
२. त्रिताल व झपताल अधिक तपशिलासह.
३. गतविकास - बिंदी, छपका किंवा रुखसार
४. चतुरंग.

द्वितीय सत्र :

५. ताल - रूपक व चौतालमध्ये थाट, आमद, परन, चक्रदार परन, परमेलु, तिहाई, तोडे, तत्कार.
६. तत्कार १
कायदा १
चलन १
रेला १
७. गतभाव - छेडछाड, नथनी किंवा कालियादमन
८. तुमरी - अष्टनायिकांपैकी एकीवर आधारित.

भरतनाट्यम् :

प्रथम सत्र

१. अभिनय आणि नृत्य असणारी रचना *
२. पदम् (शृंगार)

मौखिक :

१. माहीत असलेला अलारिपू तट्टकलीवर वाजविणे.
 २. पदम् - विभाव, स्थायीभाव, अनुभाव, संचारीभाव, रस विशद करणे.
- शिकविलेल्या रचनेशी निगडित कोणताही प्रश्न विचारला जाईल.

द्वितीय सत्र

१. वर्णम् *

मौखिक :

१. ताल धरून तिरमाणम् म्हणणे.
 २. वर्णम् - विभाव, स्थायीभाव, अनुभाव, संचारीभाव, रस विशद करणे.
 ३. ताल धरून जतिस्वरम् गाणे आणि तट्टकलीवर वाजविणे.
- शिकविलेल्या रचनेशी निगडित कोणताही प्रश्न विचारला जाईल.

* रचनेची प्रस्तावना स्वतः लिहून करणे.

श्रेयांकने १८ (प्रत्येक सत्रात ९)

नाट्य : प्रात्यक्षिक

खालील अभ्यासक्रम दोन सत्रांमध्ये (एका शैक्षणिक वर्षामध्ये) पूर्ण केला जाईल.
(सत्र १-विषयसंकेत ५११ व ५१२; सत्र २-विषयसंकेत ६११ व ६१२)

१. आवाज जोपासना :

१. वर्णमाला (वेगवेगळ्या प्रकारे)
२. बाराखडी
३. ओम् चा व्यायाय (३ प्रकारे)
४. भोगा (सा-सा-सा)
५. जिभेचे व्यायाम (रानडे + टर्स्स)
६. ओठांचे व्यायाम (प ची ओळ. फूर्स्स, मूर्स्स)
७. पठन
८. श्वसनांक (१ - २ - ३)
९. लांब वाक्ये
१०. कंठगत स्वर
११. सिंहमुद्रा
१२. द्रुत वाचन

२. संगीत :

१. तारता व्यायाम
२. आरोह-अवरोह
३. आरोही-अवरोही कविता
४. यतिभेद
५. वृत्त / छंद : प्रथम व द्वितीय वर्षाचे आठ + स्वागता, सवाई, प्रमाणिका, अनुष्ठभ.
६. ताल (माहिती + बोल) : तीनताल, एकताल
७. पढन्त : २ + २ + २
८. गाणी : प्रकार : प्रथम व द्वितीय वर्षाचे सर्व
९. राग - देस : आरोह-अवरोह समजावून पुढीलपैकी प्रत्येकी एक शिकणे : चीज, नाट्यगीत, चित्रपटगीत.

2-11-11/11/11

बी.ए. (संगीत-नृत्य-नाट्य)

५९

३. भाषण :

प्रथम व द्वितीय वर्षांचे सर्व +

१) दैवत कथा	- १
२) हिंदी लघुकथा	- १
३) पॅरेबल (बायबल)	- १
४) मुक्तछंद	- २
५) नाट्यछटा	- २
६) उतारे	- ६

अनुवादित मराठी	- ३
संस्कृत	- १,
प्राचीन पाश्चिमात्य	- १
आधुनिक पाश्चिमात्य	- १

Actual
Marks 3

४. शरीर जोपासना :

प्रथम/द्वितीय वर्षाप्रमाणे.

नाट्यवाचन : प्रथम/द्वितीय वर्षाप्रमाणे.

सादरीकरण : प्रथम/द्वितीय वर्षाप्रमाणे.

स्वाध्याय प्रथम सत्र - मुलाखत व परिचय, समीक्षा २, नोंदवही

द्वितीय सत्र - नाट्य प्रयोग-वर्णन, संकलनात्मक निबंध, नोंदवही

५. नृत्य :

शास्त्रीय - (भरतनाट्यम् : हस्त, चारी;) (कथक :) लोक - (कोळी, लेझीम)

सादरीकरण :

प्रथम सत्र : सादरीकरणात सहभाग

द्वितीय सत्र : सादरीकरणात सहभाग

स्वाध्याय :

प्रथम सत्र : नोंदवही

द्वितीय सत्र : व्यक्तिरेखेचा अभ्यास, समांतर-प्रायोगिक नाटकाचे टिपण.

व्यावसायिक नाटकाचे टिपण, नोंदवही.

टीप : ह्याखेरीज वेळोवेळी नाट्यघटक आणि इतर विषयांवर कार्यशाळा आयोजित केल्या जातील. उदाहरणार्थ : थांगटा (युद्धकला), छाऊ (नृत्य), अभिनय (प्राथमिक कौशल्ये), नेपथ्य, प्रकाश, रंगवेशभूषा, पार्श्वसंगीत, (परिचय) इत्यादी.